

GOVORITI JEDNO, ČINITI DRUGO?

Spol, stavovi o spolnosti i heteroseksualno ponašanje u urbanoj Hrvatskoj

ALEKSANDAR ŠTULHOFER
Filozofski fakultet u Zagrebu
e-mail: astulhof@ffzg.hr

UDK: 176(497.5)
316.644(497.5):159.922.1
159.922.1

Izvorni znanstveni rad
Priljeno: 11. rujna 1999.

Rad analizira odnos između stavova o spolnosti i seksualnog ponašanja, pri čemu je osobita pažnja posvećena spolnoj i dobnoj specifičnosti strukture normativnih utjecaja (generalizirani i koncepcijski stavovi o spolnosti). U uvodnom dijelu autor ukratko raspravlja temeljne, oštro suprotstavljene, pristupe ljudskoj spolnosti – sociobiološki esencijalizam i sociološki konstruktivizam. Središnji, empirijski dio rada temelji se na podacima prikupljenim u istraživanju (Urbani seksualni stilovi u Hrvatskoj) provedenom krajem 1998. i sredinom 1999. godine na više od tisuću žena i muškaraca (između 18 i 48 godina) u pet najvećih hrvatskih gradova. Rezultati djelomično podupiru tezu o spolnoj specifičnosti normativnih utjecaja, potvrđuju nelinearan odnos između dobi i normativnih utjecaja te ukazuju na diferencijalnu interiorizaciju seksualnih normi. U zaključku autor skicira nekoliko teorijskih i metodoloških smjernica za buduća slična istraživanja.

Ključne riječi: STAVOVI O SPOLNOSTI, SEKSUALNO PONAŠANJE, INTERIORIZACIJA SEKSUALNIH NORMI, HRVATSKA

Poznato je kako između stavova koje ljudi zastupaju kada je riječ o spolnosti¹ i njihova seksualnog ponašanja često nalazimo upadljivu razliku. Moralna načela i predodžbe o tome što je u intimnom životu ispravno, a što ne, puno spremnije primjenjujemo na postupke drugih no na vlastita djela. Među onima koji najžešće napadaju homoseksualnost nalazimo, u pravilu, i određeni broj osoba koje tako nastoje prikriti ili “pobijediti” vlastitu podvojenost. Ni svećenici, kao što pokazuju brojne afere u SAD-u ili, primjerice, Austriji, ne nalaze uvijek dovoljno nadahnuća i snage za život u skladu sa zavjetom. Koliko ih je, nadalje, od onih koji su pozdravili policijsku akciju protiv “pedofila” na Internetu u Belgiji, uplatilo turističko putovanje na Filipine kako bi koristili seksualne usluge petnaestogodišnjih Filipinki?

Navedena odstupanja ne poriču, dakako, temeljnu povezanost između stavova i ponašanja. Premda ponašanje ne slijedi nužno stavove – već se potonji, kao što pokazuje *teorija kognitivne disonance*, nerijetko prilagođavaju ponašanju – nepostojanje određene razine podudaranja među tim dvjema dimenzijama na duži rok psihički je neodrživo. U tom smislu istraživanja su promjena u seksualnim navikama neodvojiva od promjena u dominantnim stavovima o spolnosti i pripadajućem normativnom okviru (Haavio-Mannila, Roos & Kontula, 1996), jednako kao što su istraživanja normativnih promjena vezanih uz intimnu sferu usko povezana s analizom seksualnog ponašanja (Hacker, 1990).

No, općenito razmatranje veze između intimnih stavova i seksualnog ponašanja zane-maruje jednu od najfascinantnijih (i najkontroverznijih) osobina ljudske spolnosti – razliku u obrascima ženske i muške seksualne ekspresije te pripadajućih pritisaka, konceptualizacija i racionalizacija (Holland et al., 1992; Foshee & Bauman, 1992). Ako se ta razlika nekada uzi-

¹ *Spolnost* se u ovome radu rabi kao sinonim za tuđicu *seksualnost*. Ondje gdje postoji mogućnost dvosmislenosti, kao u sintagmi spolna uloga, gdje je nejasno upućuje li se na seksualnu ili spolnu (to jest mušku ili žensku) ulogu, korišten je pridjev *seksualan*, -a, -o.

mala neupitnom, "normalnom" i "prirodnom", što potvrđuju i odvojeni svesci Kinseyjeve pionirske studije, danas – u postmodernom i postfeminističkom vremenu rastuće multiplikacije seksualnih stilova i identiteta (Giddens, 1992; Tiefer, 1992) – ona zahtijeva detaljniju analizu i tumačenje, kako zbog njezine važnosti u interpersonalnom tako i u širem društvenom smislu.

Nije li paradoksalno da žene i muškarce – koji su reprodukcijски, ali i s obzirom na seksualni užitak, nužno upućeni jedni na druge² – obilježavaju drukčiji intimni stavovi (primjerice, o "uspunim" seksualnim vezama) te različita seksualna ekspresija (usp. interes za pornografiju ili masturbaciju; Abramson i Pinkerton, 1998; Laumann et al., 1994; Johnson et al., 1994)? Prema dvjema dominantnim teorijama paradoks je samo prividan.³ Prva od njih, evolucijska ili sociobiološka, tvrdi kako su spolne razlike u seksualnoj ekspresiji i pripadajućim vrijednostima posljedica nejednakih reprodukcijских potencijala i različitih roditeljskih ulaganja – iz čega proistječu spolno specifične *reprodukcijске strategije* (Wilson, 1978; Symons, 1979; Buss, 1994).⁴ Budući da su one prethistorijska adaptacija koja osigurava maksimizaciju gena, žene i muškarci su *esencijalno*, dakle nepromjenjivo, različiti. Zahvaljujući "nevidljivoj ruci" gena (Štulhofer, 1994), mislimo i činimo različito.

Konstruktivistička pozicija, prema kojoj su spomenute spolne razlike kulturnopovijesno izgrađivan sklop značenja, normi i očekivanja vezanih uz spol (Lorber & Farrell, 1991; Fracher & Kimmel, 1992; Blumstein & Schwartz, 1989; Ussher, 1994; Tiefer, 1992; Simon, 1996), oštro je suprotstavljena biološkim tumačenjima.⁵ Nasuprot evolucijskom esencijalizmu i pripadajućim fiziološkim, endokrinološkim i/ili neurološkim zadanostima seksualne reakcije, konstruktivisti ističu *plastičnost* ljudske spolnosti (Giddens, 1992) – njezinu ovisnost o sociokulturnim vrijednostima i normama (makrorazina) i interakcijskim situacijama (mikrorazina). Dakako, obilježja društvene regulacije spolnosti nisu plod slučajnosti, pa se tako ne može govoriti o paradoksalnom karakteru pripadajućih spolnih razlika. Povijesna je konstrukcija spolnosti pretežno patrijarhalna i izrazito neegalitarna: definiranje i regulacija ženske spolnosti jedan je od mehanizama muške monopolizacije društvene i reprodukcijске moći (Richardson, 1993).

Niz normativnih i biheviornalnih različitosti u seksualnoj ekspresiji žena i muškaraca, koje istraživanja otkrivaju u posljednjih pola stoljeća, uobičajeno se, dakle, pripisuje ili genetskom nasljeđu ili socijalizaciji.⁶ Ta oštra i posve nerealistična podijeljenost snažno je prisutna i u svakodnevnom, javnom diskursu.⁷ No, pretpostavimo da postoji dinamička veza između bioloških i sociokulturnih utjecaja na seksualno ponašanje, to jest njihovu *koevoluciju* (Durham, 1991). Pretpostavimo da su spolne razlike u seksualnoj ekspresiji evolucijski inicirane, a jednako tako i odgovarajuća kulturna regulacija, to jest normativni okvir očekivanja. Sociokulturna su pravila, drugim riječima, *odraz* evolucijskih imperativa. No, zamijenimo li tu statičnu sliku dinamičnom, odnos se mijenja. Imajući u vidu nejednaku brzinu promjena u genetskoj prilagodbi i kulturnoj produkciji, ova potonja nužno postaje sve *samostalnjija*. U tom smislu, kulturne inovacije, to jest promjene normativnog i interakcijskog konteksta, utječu na

² Kao što je istaknuto u naslovu, rad se bavi isključivo heteroseksualnom spolnošću.

³ No, kao što pokazuju bestseleri J. Graya i njihovo *pseudoesencijalističko* ("planetarno") ishodište (Potts, 1998) marketinški je iznimno važno (usp. Grayevu Web-stranicu).

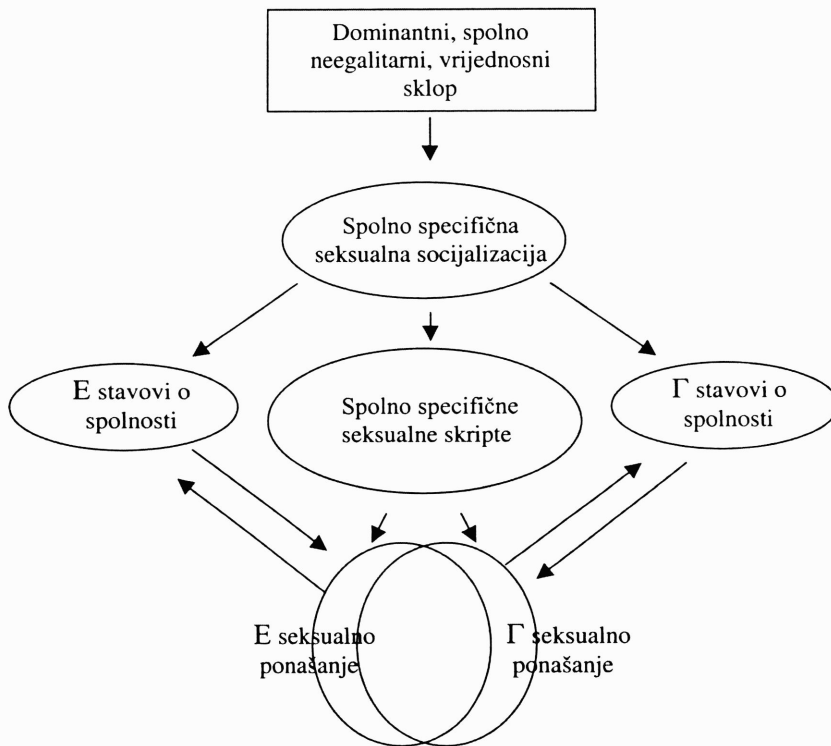
⁴ Za *ne-muškokcentričnu* inačicu evolucijskog rezoniranja usp. Fisher, 1992.

⁵ Kao što pokazuje Gane (1993), povijesna je konstrukcija spolnih uloga i spolnosti evidentna kako u privatnom tako i u teorijskim raspravama "očeva" sociologije: Durkheima, Marxa i Webera.

⁶ Empirijski (Udry, 1988) i teorijski (Abramson i Pinkerton, 1998) pokušaji da se ta dva pristupa objedine iznimno su rijetki, što DeLamater i Shibley Hyde (1998) ne smatraju čudnim. Kombiniranje je radikalnih verzija esencijalizma i konstruktivizma, prema njihovu sudu, naprosto nemoguće.

⁷ Samo se 25 posto ispitanika obuhvaćenih istraživanjem, na kojem se temelji ovaj rad, ne slaže s tvrdnjom: "Razlika u seksualnom ponašanju muškaraca i žena jest genetski uvjetovana".

seksualnu ekspresiju sve manje ovisne o evolucijskim imperativima.⁸ Premda su, u usporedbi s kulturnim sustavima, biolojske predispozicije trajne, način seksualne ekspresije – prihvatimo li utjecaj sociokulturne sredine – ne može biti određen jednom zauvijek.⁹ Evidentirane promjene u seksualnom ponašanju u posljednjih pola stoljeća to i dokazuju (Janus & Janus, 1993; Johnson et al., 1994; Haavio-Mannila, Roos & Kontula, 1996). *Slika 1* shematski prikazuje odnos između vrijednosti, socijalizacijskih obrazaca, stavova o spolnosti i seksualnog ponašanja.

Sociokulturna je regulacija spolnosti, kao što je poznato, donedavno favorizirala muškarce, kako s obzirom na monopoliziranje seksualnih i reprodukcijjskih resursa¹⁰ tako i s obzirom na slobodu izvanbračnih i nemonogamnih kontakata (Abramson & Pinkerton, 1998: III; Richardson, 1993). Imajući na umu da ovisnost djelotvornosti normi o *interiorizaciji* (automatizmu njihova poštivanja) raste proporcionalno ograničenju slobode koje propisuju,¹¹ logično je

⁸ Pa čak i protivno njima, kao što pokazuje rastuća popularnost kontracepcije u XX. stoljeću (usp. Van den Bergh, 1988).

⁹ Što, naravno, ne znači da su seksualni izbori posve neovisni o biolojskim predispozicijama.

¹⁰ Usp. historijat borbe za dostupnost kontracepcijskih sredstava u SAD-u (D'Emilio & Freedman, 1997: XI).

¹¹ Budući da su nadziranje i sankcioniranje, osobito kada je riječ o intimnim radnjama, vrlo skupi i ograničeni mehanizmi.

pretpostaviti da su seksualne norme snažnije interiorizirane u žena nego muškaraca. Prihvatimo li tu pretpostavku, postavlja se pitanje kako izmjeriti odgovarajući stupanj interiorizacije. Odgovor je razmjerno jednostavan. Ako žene obilježava snažnije prihvaćanje seksualnih normi, onda bi stupanj nepodudaranja između njihovih stavova o spolnosti i seksualnog ponašanja morao biti manji no kada je riječ o muškarcima. Veće poklapanje između onoga što se govori i onoga što se čini podrazumijeva (i) uspješniju interiorizaciju društvenih normi.

1. Istraživački problem i hipoteze

U ovome se radu nastoje ispitati dvije povezane pretpostavke. Polazeći od dobro dokumentirane veze između stavova o spolnosti, spolnih ideologija maskuliniteta i femininosti te seksualnog ponašanja (Hendrick et al., 1985; Gross, 1992; Foshee & Bauman, 1992; Frey & Hojjat, 1998), prvi je zadatak empirijski ispitati spolno specifičnu strukturu normativnih utjecaja na seksualno ponašanje. Premda je sama povezanost odavno uočena, njezina *struktura* i *dinamika* nisu pobliže ispitivane.¹²

Drugi je zadatak vezan uz ocrtanu pretpostavku o interiorizaciji normi (H3), koja je, zapravo, eksplanatorni okvir za gore spomenute analize. Premda nije riječ ni o testu ni evaluaciji dviju sučeljenih pozicija (*esencijalizam* vs. *konstruktivizam*),¹³ kao ni o argumentiranju skiciranog *koevolucijskog* tumačenja, zadatak nije nevažan. Naime, analiza bi interiorizacije intimnih normi mogla biti korisna pri tumačenju odnosa između intimnih stavova i seksualnog ponašanja.¹⁴ Također, bolje je razumijevanje djelovanja društvenih normi koje reguliraju spolnost preduvjet tumačenja njihova podrijetla, a time, vjerujem, i napuštanja nerealističnog i politički često škodljivog dualizma *geni* (biologija) – *okolina* (kultura).

Sažeto iskazano, istraživački problem opisuju sljedeće tri hipoteze:

- *H1* – Struktura normativnih utjecaja na seksualno ponašanje, kao posljedica različite seksualne socijalizacije (uvadanje spolno specifičnih *seksualnih skripti*; usp. *sliku 1*), spolno je specifična.
- *H2* – Zbog kulturnih promjena u društvenoj organizaciji spolnosti (rast permisivnosti) struktura utjecaja stavova na ponašanje i generacijski je specifična.
- *H3* – U skladu s patrijarhalnom poviješću regulacije spolnosti i povezanom pretpostavkom o diferencijalnoj interiorizaciji seksualnih normi može se očekivati da će razlika između stavova o spolnosti i seksualnog ponašanja biti slabije izražena u žena.

2. Metodologija

2.1. Uzorak

Istraživanje *Urbani seksualni stilovi u Hrvatskoj* provedeno je u dva dijela, u razmaku od sedam mjeseci. Krajem 1998. godine ispitivanje je provedeno na ženskom poduzorku, a

¹² Povratna je veza između ponašanja i stavova (prikazana na *slici 1*) izostavljena iz razmatranja jer ju je u okvirima krossekcijskog dizajna nemoguće analizirati. Kada je riječ o dinamici, to jest dobroj specifičnosti utjecaja intimnih stavova na ponašanje, razmatranje je *intergeneracijskih* promjena jedini pristup problemu koji postojeći podaci dopuštaju.

¹³ Valja, naime, uočiti kako se potvrđni nalaz može interpretirati i na esencijalistički i na konstruktivistički način, što je standardna poteškoća u empirijskim pokušajima utvrđivanja evolucijskih utjecaja.

¹⁴ U jednom sam ranijem radu pokušao pokazati kako globalne kulturne promjene (postmaterijalistički trend) djeluju na seksualne stavove u nas (Štulhofer, 1999b). U drugom (Štulhofer, 1999a), napisanom tri godine kasnije, analitički je naglasak bio na odnosu između kulturnih promjena i ženskih seksualnih stilova. Ova je studija svojevrsni nastavak, usmjeren na ranije nedotaknuti odnos između stavova i ponašanja.

početkom srpnja 1999. godine anketiran je muški poduzorak. Individualnim anketiranjem u ispitanikovu domu ispitana je ukupno 1081 osoba, od čega 581 (54%) žena i 500 (46%) muškaraca; struktura i osobitosti uzorka prikazani su u *tablicama 1a i 1b*. Uzorak je probabilistički, a strukturiran je s obzirom na sljedeće dimenzije: (a) stalno prebivalište (pet najvećih hrvatskih gradova), (b) spol, (c) dob (između 18 i 48 godina) te (d) obrazovanje (barem 11 godina školovanja). Cilj takvog uzorkovanja bio je obuhvatiti kulturno i seksualno najaktivniji segment opće populacije.

Nakon svakog istraživanja ljudske spolnosti nužno se postavlja pitanje koliko su dobiveni rezultati pouzdani. Uz činjenicu da je vjerojatnost iskrivljanja stvarnosti smanjena samim obilježjima uzorka (gradsko prebivalište, natprosječna obrazovanost i neuključivanje starijih generacija, razgovoru o spolnosti manje sklonih), dva nalaza izravno povećavaju pouzdanost nalaza. Prvi je da se ponašanja u ženskom i muškom uzroku poklapaju tamo gdje bi trebala (uporaba kontracepcije, učestalost seksualnog odnosa). Prema drugom nalazu mjestimični se izostanak poklapanja može pojasniti ili pozivanjem na neke druge rezultate (kao u slučaju razlike u dobi pri prvom seksualnom odnosu¹⁵) ili ukazivanjem na njihovo sustavno pojavljivanje u dosadašnjim istraživanjima seksualnog ponašanja, kako domaćim tako i inozemnim (razlika u broju seksualnih partnera).

S druge strane, iskustva prilikom prikupljanja podataka upućuju na oprez pri interpretaciji podataka dobivenih na muškom poduzorku. Istraživanje je, naime, otkrilo golemu razliku u spremnosti žena i muškaraca za razgovor o vlastitu intimnom životu, što se ne može pripisati spolnoj strukturi anketara.¹⁶ Za razliku od prvog dijela istraživanja, u kojem je zanemarivo mali broj žena odbio sudjelovati, u drugom su se dijelu pojavile ozbiljne poteškoće. Više od 50 posto muškaraca odbilo je ispuniti upitnik, što upućuje na mogućnost da je muški poduzorak *samoselktiran*, to jest da se muškarci koji su pristali na sudjelovanje u istraživanju sustavno razlikuju od onih koji su to odbili. U mjeri u kojoj je to točno, rezultati su muškog poduzorka manje pouzdani od ženskog.¹⁷

Tablica 1a – Sociodemografski podaci

	Žene	Muškarci
Prebivalište (N)		
Zagreb	305	300
Split	78	70
Osijek	80	45
Rijeka	79	60
Pula	39	25

¹⁵ Prema našim podacima, muškarci stječu prvo *koitalno* iskustvo nešto ranije nego žene. Imajući u vidu da većina ispitanika ima prvo seksualno iskustvo ili s mlađim ili starijim partnerom, razlika bi u dobi koitalne inicijacije mogla biti posljedica činjenice da su muškarci koji su prvi seksualni odnos imali sa starijom, seksualno iskusnom partnericom "izgubili nevinost" ranije od onih koji su to učinili sa seksualno podjednako neiskusnom vršnjakinjom – s obzirom da za žene vrijedi upravo suprotno.

¹⁶ U oba slučaja anketari su većinom bile mlade žene, koje bi trebali preferirati ispitanici oba spola (usp. Laumann et al., 1994).

¹⁷ Na to ukazuje i izrazito malen broj muškaraca koji su se izjasnili kao homoseksualci. Moguće je, dakako, da našu sredinu obilježava veća homofobičnost (usp. Štulhofer, 1999b), a time i snažnija motivacija za prikrivanje vlastita homoseksualnog identiteta – što, ako je točno, umanjuje pouzdanost bez obzira na problem *samoselkcije*.

Dobne skupine (%)		
18-27	42.7	45.1
28-38	31.2	34.6
39-49	26.2	20.3
Prosječna dob (st. dev.)	31.2 (9.4)	30.7 (8.2)
Mjesto rođenja		
selo/manje mjesto	18.6	15.7
grad	45.6	31.1
velegrad	35.6	53.2
Obrazovanje		
srednja škola	63.3	70.3
viša škola	10.8	9.4
fakultet	24.3	20.2
Obrazovanje majke		
osnovna škola	31.2	17.8
srednja škola	46.5	60.6
viša/visoka škola	21.3	21.6
Obrazovanje oca		
osnovna škola	16.9	10.4
srednja škola	42.3	52.1
viša/visoka škola	39.2	37.4
Radni status (%)		
učenici/studenti	26.3	23.4
kućanice	3.1	
umirovljenici		1.2
radnici	12.0	21.4
službenici	31.2	29.1
stručnjaci	16.5	14.8
nezaposleni	8.6	10.0
Materijalni status (%)		
ispod prosjeka	11.6	24.6
prosječan	52.0	50.4
iznad prosjeka	34.0	24.0
Važnost vjere (%)		
izrazito važna	24.6	10.8
važna	25.3	18.9
ni važna, ni nevažna	28.6	37.6
nevažna	9.1	19.5
posve nevažna	12.4	13.2

Tablica 1b – Temeljni podaci o seksualnim aktivnostima

	Žene	Muškarci
Intimni status		
Neudana/neoženjen	51.4	56.7
Udana/oženjen	41.8	36.8
Rastavljena/rastavljen	6.8	6.5
Dob pri prvom seksualnom odnosu		
raspon	13–28	12–38
prosjeak (st. dev.)	18.5 (2.2)	17.4 (2.3)
mod (medijan)	18 (18)	17 (17)
Broj partnera		
raspon	1–25	1–200
prosjeak (st. dev.)	4.2 (4.3)	11.2 (20.9)
mod (medijan)	1 (3)	10 (7)
Frekvencija seksualnih odnosa		
Jednom mjesečno ili rjeđe	17.1	17.6
Jednom tjedno	29.1	39.3
Dva ili tri puta tjedno	41.2	33.3
Skoro svaki dan	12.6	9.8
Uporaba kontracepcije (uključujući i partnera/partnericu)		
nikada	27.4	21.4
rijetko	12.0	9.9
ponekad	15.5	22.0
često	13.8	17.4
uvijek	31.3	29.3
Seksualna identifikacija		
Isključivo homoseksualna	4.0	0.2
Pretežno homoseksualna	1.2	1.0
Biseksualna	7.9	4.0
Pretežno heteroseksualna	12.4	9.6
Isključivo heteroseksualna	66.3	83.2
Bez odgovora	8.3	2.0

2.1. Instrumenti

• *Indeks seksualne liberalnosti* mjeri otvorenost prema različitim oblicima seksualne ekspresije te (netradicionalno) prihvaćanje individualnih seksualnih i reprodukcijskih sloboda. Što je njegova vrijednost veća, ispitanik/ispitanica je liberalniji/a, to jest obilježen/a je većom permisivnošću. Indeks čini sljedećih sedam varijabli:

Abortus mora biti slobodan izbor žene.

Religija je najbolji vodič u pitanjima seksualnosti */obrnuto kodirano/*.

Seksualna veza punoljetnih osoba *istog spola* nikoga ne bi trebala smetati.

Seksualnu bi edukaciju trebalo uvesti već u osnovne škole.

Žene moraju imati istu slobodu seksualnog izražavanja kao i muškarci.

U seksu ništa nije perverzno ako to partneri dobrovoljno prihvaćaju.

Homoseksualci su psihički bolesne osobe */obrnuto kodirano/*.

Pouzdanost je indeksa razmjerno skromna ($\alpha = 0.69$), no redukcijska analiza obuhvaćenih tvrdnji ukazuje na njihovu jednofaktorsku strukturu.¹⁸

• *Indeks relacijske spolnosti* ($\alpha = 0.54$) pokazatelj je sklonosti povezivanju ljubavi i seksa u cjelinu intimnog života (seksualni je kontakt potvrda emocionalne bliskosti i povezanosti). Što je njegova vrijednost veća, ispitanikova je sklonost emotivnoj konceptualizaciji seksualnosti izraženija. I ovaj je pokazatelj jednofaktorske strukture, a obuhvaća sljedeće tvrdnje:

Avanture za jednu noć me uopće ne privlače.

Izvanbračne veze se ne mogu opravdati.

U seksu se može uživati samo s voljenom osobom.

• *Prosječan broj seksualnih partnera u godinu dana* dobiven je dijeljenjem ukupnog broja seksualnih partnera s dužinom ispitanikova *seksualnog staža* (dužina seksualno aktivnog života). Taj je relativan broj pogodniji za analizu mogućih intergeneracijskih promjena jer nije osjetljiv na činjenicu da duži seksualni staž podrazumijeva i više partnera.¹⁹

• *Odgojni stil roditelja* varijabla je koja mjeri generalno obilježje ispitanikove primarne socijalizacije; skala ima četiri stupnja, a krajevi su "strogo tradicionalno" i "vrlo netradicionalno"

• *Materijalni status ispitanikova kućanstva* mjeren je likertovom skalom s pet stupnjeva – od "znatno lošiji od većine drugih" do "znatno bolji od većine drugih".

• *Raspon seksualnog iskustva* jest aditivni pokazatelj raznolikosti ispitanikova seksualnog života. Četiri obuhvaćene radnje uključuju oralni seks – u obje uloge (primatelja i davalatelja), međusobnu masturbaciju i (heteroseksualni) analni seks. Teorijski je raspon frekvencija 0–4.

3. Rezultati i diskusija

Prema očekivanju intimni stavovi iskazuju spolnu specifičnost. Žene obilježava kako veća liberalnost tako i izraženija sklonost relacijskoj spolnosti (*tablica 2*). Kao što pokazuje analiza varijabli okupljenih u INDSL žene su tolerantnije prema iskazivanju homoseksualnosti, snažnije podupiru pravo na prekid trudnoće i seksualnu edukaciju u školama te iskazuju veće protivljenje tzv. *dvostrukom standardu* i religijskoj regulaciji spolnosti.²⁰

Tablica 2

	Žene (0)	Muškarci (0)	t-vrijednost (stupnjevi slobode) i statistička značajnost
Indeks seksualne liberalnosti (INDSL)	4.15	3.69	10.73 (984.04); $p < .001$
Indeks relacijske spolnosti (INDRS)	3.54	2.95	11.12 (1042.91); $p < .001$

¹⁸ Saturacija je varijabli veća od 0.4; isto vrijedi i za *indeks relacijske spolnosti*.

¹⁹ Time se, naravno, ne rješava problem *nelinearne* naravi seksualnih iskustava (brak, primjerice, reducira broj novih seksualnih partnera), za što su nužna longitudinalna *panel*-istraživanja.

²⁰ Valja uočiti da većina ispitanika, kako žena tako i muškaraca, iskazuje seksualno liberalne stavove. Zanimljivo je da podaci prikazani u *tablici 3* ne potvrđuju *izravni* utjecaj dobi na permisivnost.

Budući da indeksi mjere različite stvari – prvi, *indeks seksualne liberalnosti* (INDSL), stavove prema općim seksualnim pravima i slobodama, a drugi, *indeks relacijske spolnosti* (INDRS), način konceptualizacije osobnog intimnog života – moglo bi se pomisliti da većina žena iskazuje i sklonost seksualnoj permisivnosti i prihvaćanje relacijske spolnosti. Negativna veza među indeksima ($r = -0.34$; $p < 0.001$)²¹ i analiza sociodemografskih utjecaja (usp. *tablica 3*) to osporava. Premda je točno da su žene puno sklonije holističkom definiranju vlastite spolnosti od muškaraca (usp. Hite, 1993; Hendrick et al., 1984), seksualna su permisivnost i relacijska spolnost obrnuto proporcionalne dimenzije za oba spola.

Kakav je odnos između intimnih stavova i sociodemografskih čimbenika? Kao što prikazuje *tablica 3* seksualna je liberalnost pozitivno povezana s obrazovanjem roditelja i materijalnim statusom, a negativno s tradicionalnim odgojem, religioznošću i bračnim statusom što potvrđuje kauzalni utjecaj društvene modernizacije, ali i ukazuje na važan (i u pravilu zanemaren) utjecaj dinamike intimnog života.²² Obrnut odnos između INDRS-a i sociodemografskih varijabli, kao i njegova negativna povezanost sa INDSL-om, sugerira da INDSR dijelom mjeri i tradicionalnost ispitanika.

Tablica 3²³

	INDSL (R2 = .16)	INDRS (R2 = .11)
Dob	-.07	.03
Veličina rodnog mjesta	-.02	-.03
Obrazovanje majke	-.11**	.05
Obrazovanje oca	.09*	-.04
Ispitanikovo obrazovanje	.06	-.00
Materijalni status ispitanikova kućanstva	.13***	-.08*
Tradicionalni obiteljski odgoj	-.21***	.08*
Uloga vjere u ispitanikovu životu	-.16***	.22***
Intimni status (1 = u braku)	-.10*	.14**

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

3.1. Spolno specifična struktura normativnih utjecaja (H1)

U kojoj mjeri stavovi o spolnosti utječu na seksualno ponašanje? Odgovor na to pitanje pružaju rezultati serije multiplih linearnih regresija, u kojima su za kriterijske varijable oda-

²¹ Navedena se korelacija odnosi na ženski poduzorak. U muškom je poduzorku korelacija neznatno niža ($r = -.31$; $p < 0.001$).

²² Na važnost tzv. *life course perspective* – koja postulira *neizravan* utjecaj dobi – ne upućuje samo izrazito skromna prediktivna snaga varijabli uključenih u gore prikazane regresijske analize, već i sljedeći nalazi. Najizraženije prihvaćanje INDRS-a u muškom (najstariji ispitanici) značajno zaostaje za najmanje izraženim prihvaćanjem u ženskom poduzorku (najmlađe ispitanice). Kada je pak riječ o INDSL-u, najmlađi su (i ujedno najliberalniji) muškarci manji liberalni od najstarijih (i ujedno najmanje liberalnih) žena, bez obzira na dvadesetak godina kulturne evolucije intimnih stavova koje ih dijele. Izraženije muško prihvaćanje tradicionalne regulacije spolnosti logična je posljedica činjenice da ona podrazumijeva manje (muških) ulaganja i više dobitaka (veća seksualna sloboda, kontrola nad seksualnim izborima partnerice itd.).

²³ U tablici su prikazani standardizirani koeficijenti regresije.

brani temeljni pokazatelji seksualnog ponašanja i zadovoljstva istim (usp. *tablicu 4*). Regresijske su analize provedene za svaki spol odvojeno.

Premda se nijedan prediktor nije pokazao značajnim u tumačenju svih pet kriterija, najpostojaniji je utjecaj vezan uz dob, materijalni status i INDRS. Prvu varijablu obilježava i izravan i neizravan utjecaj. Dok se prvi iskazuje pri učestalosti seksualnih odnosa (koja se smanjuje u funkciji dobi), potonji se odnosi na djelovanje kulturnih promjena koje rezultiraju međugeneracijskim razlikama u seksualnoj ekspresiji (usp. dob koitalne inicijacije).²⁴ Utjecaj materijalnog statusa, važan za evaluaciju vlastita seksualnog života i učestalost seksualnih odnosa, isključivo je indirektan.²⁵ Više novaca u pravilu osigurava manje (egzistencijalnih) napetosti, veće samopouzdanje i samozadovoljstvo te kvalitetnije provođenje slobodnog vremena, što sve pridonosi erosnoj motivaciji.

Tablica 4²⁶

	Kriterijske varijable									
	Broj seksualnih partnera godišnje		Dob pri prvom seksualnom odnosu		Zadovoljstvo seksualnim životom		Učestalost seksualnih odnosa		Raspon seksualnog iskustva	
	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M
Dob	-.51 ***	-.16 **	.22 ***	.18 ***	.00	-.09	-.20 ***	-.20 ***	.06	-.00
Obrazovanje	-.03	-.02	.07	.03	-.06	.04	.00	.13 **	.16 **	.05
Mat. status	-.06	-.02	-.01	-.07	.22 ***	.10 *	.10 *	.12 *	-.09	.14 **
Vjera	-.01	-.04	.16 ***	.00	.10 *	-.12 *	.03	.04	-.03	-.02
INDSL	.04	.03	-.06	.00	.11 *	.09	.12 *	.12 *	.08	.12 *
INDRS	-.21 ***	-.16 **	.14 *	.19 ***	.15 **	.09	.03	.00	-.12 *	-.18 ***

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Intimni stavovi iskazuju vrlo raznorodan utjecaj. Dok se INDRS pokazuje značajnim u četiri od pet dimenzija, pri čemu se u tri pojavljuje i u muškom i u ženskom poduzorku, INDSL je značajan prediktor u tri dimenzije, od kojih samo u jednoj na oba poduzorka. Zanimljivo je da je najveći utjecaj INDSL-a vezan upravo uz onu dimenziju seksualnog ponašanja u kojoj se INDRS ne pojavljuje među statistički značajnim prediktorima (učestalost seksualnih odnosa).

Usporedimo li rezultate regresijskih analiza s obzirom na spol ispitanika, prediktorske se strukture razlikuju u svih pet dimenzija.²⁷ No, uzmemo li u obzir isključivo normativni ut-

²⁴ Dobar je primjer širenje prakse oralnog seksa u posljednjih tridesetak godina (Giddens, 1992:11).

²⁵ Materijalni status ne utječe na brzinu promjene seksualnih partnera.

²⁶ U tablici su prikazani standardizirani koeficijenti regresije.

²⁷ Od nalaza valja izdvojiti utjecaj obrazovanja na učestalost seksualnih odnosa (ispitanice) i raspon seksualnog iskustva (ispitanici), utjecaj vjere na odgađanje seksualne inicijacije (ispitanice) i (ne)zadovoljstvo seksualnim životom (ispitanici).

jecaj (INDSL i INDRS), njegova je struktura spolno specifična samo u dva slučaja. Kada je riječ o prvom od njih – procjeni zadovoljstva seksualnim životom – normativni je utjecaj značajan samo za ispitanice (oba su indeksa pozitivno povezana s procjenom). Rečeno na drugi način, za razliku od muške ženska procjena općenitoga seksualnog zadovoljstva ovisi i o normativnoj dimenziji, to jest, kako se čini, o podudaranju između ponašanja i intimnih stavova.²⁸ Zadovoljstvo seksualnim životom tako nije rezultat samo konkretnih radnji, već i njihove kompatibilnosti s intimnim koncepcijama i stavovima, kako kada je riječ o permisivnosti sklonim ispitanicama mlađe generacije tako i nešto starijim i tradicionalnijim ispitanicama privrženim ideji relacijske spolnosti.

Druga dimenzija u kojoj se struktura normativnog utjecaja razlikuje s obzirom na spol jest raspon seksualnog iskustva. Dok su za muškarce i INDSL i INDRS značajni prediktori, za žene je to samo potonji, koji (bez obzira na spol ispitanika) ograničava raznolikost seksualnog života.²⁹

3.2. Dobna specifičnost normativnih utjecaja (H2)

Utječe li – i ako da, kako – generacijska pripadnost na strukturu normativnog utjecaja? Odgovor bi, s obzirom na ovisnost dinamike seksualnog ponašanja o sociokulturnim promjenama (makrorazina) i životnoj dinamici (mikrorazina), trebao biti pozitivan. Tako se može očekivati da će utjecaj seksualne liberalnosti biti izraženiji među mladim ispitanicima, a utjecaj relacijske spolnosti među starijim.

Tablica 5

	Kriterijska varijabla: broj partnera godišnje ³⁰					
	18–28		29–38		39–48	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž
Obrazovanje majke	-.05	.05	-.05	-.02	-.07	.23*
Obrazovanje oca	.01	-.00	.01	.04	-.10	.01
Tradicionalni odgoj	-.13	-.01	-.18	.03	.11	.01
Ispitanikovo obrazovanje	-.13	-.16*	-.09	.12	.26*	.22*
Materijalni status	-.05	-.05	.10	-.06	-.11	-.05
Važnost vjere	.08	.04	-.06	-.11	-.33*	-.05
INDSL	-.03	.08	.05	.22*	.07	-.01
INDRS	-.17*	-.21**	-.31**	-.23*	-.14	-.42***

Tablica 5 prikazuje rezultate regresijske analize izvedene po dobnim skupinama, i to za svaki spol posebno. Premda očekivanja o smjeru razlika nisu potvrđena – utjecaj relacijske spolnosti ne slabi u funkciji dobi, a utjecaj je seksualne liberalnosti uočljiv samo u srednjoj generaciji – struktura je normativnog utjecaja različita za sve tri generacije. Kada je riječ o

²⁸ Rečeno podupire pretpostavku o *diferencijalnoj interiorizaciji* seksualnih normi (usp. treću hipotezu).

²⁹ Kada je o muškarcima riječ, uloga je INDSL-a upravo obrnuta: što je liberalnost izraženija, seksualna je stvarnost šarolikija.

³⁰ Kao kriterijska varijabla odabrana je ona s najvećim postotkom objašnjene varijance u prethodnom nizu regresija. U tablici su prikazani standardizirani koeficijenti regresije.

najmlađoj dobnoj skupini, INDRS se pojavljuje kao najznačajniji prediktor u oba poduzorka. U srednjoj se dobnoj skupini priključuje i INDSL, no isključivo u poduzorku ispitanica, što, čini se, valja povezati s njihovom seksualnom poviješću. Riječ je, naime, o ženama koje su seksualno socijalizirane krajem sedamdesetih i/ili početkom osamdesetih godina, u vrijeme kada seksualna permisivnost i egalitarnost u nas naglo dobiva na popularnosti.³¹

Normativni su utjecaji najmanje prisutni u najstarijoj generaciji. Jedini statistički vjerodostojni normativni prediktor (INDRS) javlja se u ženskom poduzorku, potvrđujući spolno diferenciranu regulacijsku važnost interiorizacije seksualnih normi.³²

Kao što je lako uočiti, normativni je utjecaj relacijske spolnosti najpostojaniji prediktor relativnog broja seksualnih partnera. Negativni predznak ukazuje na njegovu ograničavajuću ulogu; što je snažnija interiorizacija relacijske spolnosti, broj je partnera/partnerica manji.³³ Marginalni utjecaj INDSL-a ukazuje, pak, na vrlo slab utjecaj generalnih stavova o spolnosti.

3.3. Diferencijalna interiorizacija seksualnih normi (H3)

Prema posljednjoj hipotezi žene bi trebale iskazivati snažniju interiorizaciju seksualnih normi od muškaraca. Razlog tome krije se u povijesnoj dominaciji patrijarhalnih vrijednosti i pripadajućih normi koje su ženama nametale bitno veća ograničenja nego muškarcima (usp. tzv. *dvostruki standard*), zbog čega je persistencija tih normi (prenošenje putem socijalizacije novih generacija) – kada je o ženama riječ – ovisila poglavito o njihovoj interiorizaciji.³⁴

Utvrđivanje stupnja interiorizacije intimnih normi operacionalizirano je kao mjerenje (stupnja) poklapanja stavova o spolnosti i odgovarajućeg ponašanja. U tu su svrhu konstruirana dva pokazatelja. Prvi mjeri poklapanje stava spram usputnih seksualnih avantura (“avanture za jednu noć me uopće ne privlače”) sa stvarnim iskustvom. Dihotomizacijom normativne i biheviornalne varijable dobivene su četiri moguće situacije (usp. *tablicu 6*). Polja A i D označavaju podudarnost, a polja B i C nepodudarnost stava i ponašanja. S obzirom da je “usputni seks” protivan tradicionalnom seksualnom moralu, polje A uzeto je oznakom snažne, a polje B slabe interiorizacije. Konačno, *indeks interiorizacije seksualne norme* (INDISN) dobiven je oduzimanjem postotka ispitanika u polju B od onoga u polju A. Drugim riječima, što je rezultat INSISN-a veći interiorizacija je snažnija.

Tablica 6

		Jeste li imali iskustvo usputne seksualne avanture?	
		NE	DA
Slaganje sa stavom	DA	A	B
“avanture za jednu noć me uopće ne privlače”	NE	C	D

Isti je postupak primijenjen i u slučaju drugog pokazatelja, *indeksa interiorizacije bračne seksualne norme* (INDIBSN), pokazatelja koji je uveden zbog specifičnosti bračne situacije i

³¹ Za onodobno feminističko osvješćivanje ženske spolnosti u nas usp. časopis *Kruh i ruže*, broj 10/1999.

³² Zanimljivo je da se jedino u ovoj dobnoj skupini osobno obrazovanje pojavljuje kao statistički vjerodostojan prediktor. Premda je utjecaj obrazovanja na broj seksualnih partnera u početku (osobito tijekom školovanja) negativan – usp. ispitanice u najmlađoj dobnoj skupini – kasnije se predznak mijenja.

³³ Ili su ispitanici skloniji umanjivanju broja.

³⁴ S obzirom na prednosti koje su pružale, patrijarhalne su se norme među muškarcima mogle održati i kao rezultat višestrukih racionalnih izbora, to jest kao trajna preferencija.

odgovarajuće dobne dinamike seksualnog ponašanja i intimnih stavova. INDIBSN prikazuje odnos između dihotomiziranog stava spram bračne nevjere (“izvanbračne veze se ne mogu opravdati”) i ispitanikove “vjernosti”. Kao i u slučaju INDISN-a, i ovdje su analize rađene za svaki spol odvojeno.³⁵

Tablica 7. prikazuje dobivene rezultate. Lako je uočiti da je interiorizacija normi izraženija kod žena, osobito onih koje nisu u braku (INDISN). Čini se da su žene manje sklone “govoriti jedno, a raditi drugo”, barem kada je o spolnosti riječ. No, imajući u vidu da su ispitanici koji su u trenutku ispitivanja bili u braku ujedno i stariji od ostalih, ostaje nejasno valja li smanjivanje razlike u stupnju podudarnosti stavova i ponašanja pripisati utjecaju braka, dobnoj dinamici ili njihovoj kombinaciji.

Tablica 7

	Ispitanice (N)	Ispitanici (N)
INDISN	32 (456)	2 (352)
INDIBSN	46 (175)	37 (127)
INDISN (18–28 g.)	26 (207)	–6 (160)
INDISN (29–48 g.)	38 (249)	7 (192)

Detaljniju analizu spolne specifičnosti interiorizacije seksualnih normi prikazuju posljednja dva reda tablice 7. Budući da su najmlađe ispitanice seksualno socijalizirane u bitno permissivnijoj i egalitarnijoj kulturnoj okolini no što je to slučaj sa starijima³⁶ – što potvrđuje veća liberalnost njihovih stavova, kao i drukčije seksualne navike (usp. Štulhofer, 1999a) – može se pretpostaviti da će interiorizacija tradicionalnih seksualnih normi (osobito kada je riječ o seksualnim avanturama) biti razmjerno rijetka u toj dobnoj skupini. Imajući u vidu suvremene sociokulturne trendove, valjalo bi očekivati: (a) da će veličina spolne razlike u stupnju interiorizacije prisutne u najmlađoj generaciji biti manja od one koja obilježava ostatak uzorka te (b) da će stupanj interiorizacije koji iskazuju najmlađe žene (18–28 godina) biti slabiji od onoga koji iskazuju žene između 29 i 48 godina.

Pogled na donji dio tablice 7 otkriva neočekivanu postojanost razlike u stupnju interiorizacije norme koja regulira “neobvezatne” seksualne kontakte. No, uočena postojanost nije nedinamična. Lako je, naime, uočljivo da i žene i muškarci s godinama iskazuju sve snažniju interiorizaciju. Je li tu doista riječ o *intrinzičnoj* intimnoj dinamici ili, možda, o *ekstrinzičnoj demotivaciji*, izazvanoj procesom sužavanja “seksualnog tržišta”,³⁷ pitanje je na koje tek kvalitativna istraživanja mogu pružiti odgovor.

³⁵ Dakako, iz analiza vezanih uz INDIBSN-e isključeni su ispitanici koji u trenutku ispitivanja nisu bili u braku.

³⁶ Novu intimnu stvarnost mladih žena – to jest postmodernu i postfeminističku konstrukciju iste – dobro ocrtava samosvjesna, samostalna, ambiciozna i seksualno poduzetna *Cosmo djevojka*.

³⁷ Dok se *intrinzična dinamika* primarno odnosi na svojevoljno napuštanje seksualnog eksperimentiranja, *ekstrinzično demotiviranje* opisuje situaciju u kojoj se akter suočava s progresivnim smanjivanjem vjerojatnosti nalaženja “usputnog” partnera/partnerice. Ekstrinzična dinamika, valja uočiti, može biti povezana s intrinzičnom: što više aktera gubi interes za seksualne avanture, smanjuje se broj potencijalnih partnera/partnerica koji/koje taj interes i dalje njeguju.

Gornje analize uključuju nekoliko poteškoća koje bitno ograničavaju mogućnost generalizacije. Prvo, društvena bi reputacija žene mogla biti osjetljivija na intimne nepodudarnosti, pa bi ispitanice stoga mogle biti dodatno motivirane da ih sakriju od istraživača. Drugo, moguće je da upravo u kontekstu "nevjere" ponašanje češće slijedi stav nego obrnuto. Preciznije rečeno, negativan je stav prema "usputnom seksu" možda posljedica seksualnog avanturizma. Što ako je utvrđena podudarnost proizašla iz poteškoća pri ostvarivanju neobaveznog seksualnog susreta ili pak iz osjećaja nesigurnosti koji takve situacije, bez obzira na želje i fantazije, čini nemogućim?³⁸ Treće, imajući u vidu sklonost muškaraca pretjerivanju – osobito kada je riječ o seksualnim pothvatima – plauzibilna je i mogućnost da je stvarna razina muške interiorizacije viša no što su je ispitanici prikazali. Naposljetku, što ako su u muškom uzorku samoselekcijom nadreprezentirani muškarci izrazito nemonogamnih navika?

Premda se u okviru ovog istraživanja ocrtni problemi ne mogu razriješiti, sumnju u pouzdanost gornje analize barem djelomično ublažavaju rezultati ispitivanja strukture normativnih utjecaja (usp. odjeljak 3.1). Obje, metodološki raznorodne, analize navode naime na isti zaključak – na postojanje jasnih spolnih razlika u stupnju povezanosti normativne i bihevioralne dimenzije, pri čemu je njihovo poklapanje izraženije u intimnom životu žena (usp. i Hite, 1993; Gross, 1992).

Zaključak

Prema nedavnim istraživanjima spolne su razlike u seksualnom ponašanju i intimnim stavovima uočljive i u najviše permisivnim i spolno egalitarnim društvima (Traeen & Lundin Kvalem, 1996; Traeen, Lewin & Sundet, 1992; Vanwesenbeeck, Bekker & Lenning, 1998). Kakva je situacija u nas? Ostavljajući po strani vrlo ograničen pokušaj vezan uz *Svjetsko istraživanje vrijednosti – 1995.* (usp. Štulhofer, 1999b), analize predstavljene u ovome radu čine prvo sustavno razmatranje spolne specifičnosti odnosa između normativnih i bihevioralnih aspekata spolnosti odraslih građana Hrvatske. Uz određena metodološka ograničenja, koja se poglavito odnose na krossekcijski dizajn istraživanja te moguću samoselektiranost muškog poduzorka, u prethodnom je odjeljku raspravljeno nekoliko važnih sociokulturnih i psihoseksualnih uvida.

(1) Prema očekivanju intimni se stavovi nisu pokazali nevažnim pri tumačenju seksualnog ponašanja. Premda je, sumarno razmatrajući, njihov utjecaj skroman, analize potvrđuju metodološku i heurističku važnost razlikovanja *generaliziranih* (seksualna liberalnost/tradicionalnost) od *konceptijskih stavova* o spolnosti (relacijska spolnost), to jest nužnost višedimenzionalne operacionalizacije normativne dimenzije. U pravilu, utjecaj je generaliziranih stavova slabiji od onog koji vrše konceptijski stavovi.

(2) Kada je riječ o spolnoj specifičnosti strukture normativnih utjecaja, rezultate ove studije valja smatrati prije naznakom nego potvrdom te teze. Ipak, uzevši u obzir da je podupire i nalaz o spolno diferenciranoj interiorizaciji seksualnih normi (usp. točku 4), polovičan bi uspjeh testiranja gornje hipoteze mogao biti posljedicom metodološkog propusta, to jest pretjerano sužene (dvodimenzionalne) operacionalizacije intimnih stavova.

(3) Kao što provedena analiza jasno pokazuje, struktura normativnih utjecaja na seksualno ponašanje dobnog je specifična, pri čemu je učinak intimnih stavova najizraženiji u srednjoj generaciji ispitanika, to jest u razdoblju između tridesete i četrdesete godine života. Kako to objasniti? Prema jednom od mogućih tumačenja, društveni se pritisci – koje normativna dimenzija u većoj ili manjoj mjeri odražava – pojačavaju upravo u vrijeme kada su akte-

³⁸ Žene koje nisu imale iskustvo "usputnog seksa" iskazuju manji stupanj zadovoljstva svojim fizičkim izgledom od onih koje jesu ($p < 0.01$).

rove društvene obveze (profesionalne, bračne i roditeljske) najnaglašenije. Dakako, tu hipotezu o specifičnom (intimnom) djelovanju društvene kontrole tek treba razviti i ispitati.

(4) Premda poznavanje ispitanikovih intimnih stavova slabo pomaže pri predviđanju njegovih/njezinih seksualnih navika, poglavito zbog snažnog utjecaja niza drugih dimenzija, ta činjenica ne osporava postojanje većeg ili manjeg poklapanja između stavova i ponašanja. Što je poklapanje izraženije, što je, dakle, *interiorizacija* seksualnih normi potpunija, manja je razlika između onoga što govorimo i onoga što činimo. Nalazi ukazuju da muškarce obilježava bitno veća intimna podvojenost od žena, što je objašnjivo donedavnom dominacijom tradicionalnog *dvostrukog standarda*. No, to ne može rastumačiti generacijsku specifičnost interiorizacije. Veća bi podvojenost stavova i ponašanja unutar najmlađe skupine ispitanika mogla biti posljedica rastuće fragmentacije intimnog morala, to jest postmoderne multiplikacije seksualnih izbora (Giddens, 1992; Simon, 1996) ili naprosto strukturalne specifičnosti predbračnog života?

(5) U analizama prikazanim u ovome radu utjecaj je bračnog statusa donekle zanemaren. Imajući u vidu kako se njegov utjecaj, ondje gdje je ispitivan, pokazao značajnim, buduća bi istraživanja normativnih i bihevioralnih aspekata spolnosti trebala toj dimenziji posvetiti osobitu pažnju.³⁹ Seksualno značenje braka nesumnjivo je puno kompleksnije no što to daju naslutiti uobičajene analize (opadanja) učestalosti seksualnih odnosa među bračnim partnerima.

Ne osporavajući činjenicu da se seksualno ponašanje rijetko u potpunosti poklapa s intimnim stavovima (a nerijetko i suprotstavlja), kao ni to da su potonji ponekad tek puka racionalizacija seksualnih aktivnosti, normativna je dimenzija najbolji indikator dominantnih sociokulturnih definicija spolnosti kojim raspolažemo. U tom smislu, sustavnim praćenjem stavova o spolnosti i ispitivanjem načina na koji su povezani sa specifičnim ponašanjem nužno se približavamo i razumijevanju pripadajućih spolnih razlika. No, na tom putu ne treba zaboraviti da je razotkrivanje fascinirajućih razlika između ženske i muške intime – prisutnih kako u teorijama spolnosti i bihevioralnim istraživanjima tako i našim životima – prvenstveno pragmatičan zadatak. Zadatak čiji je cilj učiniti nas svjesnijim koje su razlike premostive, s kojima moramo naučiti živjeti, a koje iščezavaju čim odbacimo popularnu, medijsku sliku intimnog svijeta.

LITERATURA

1. Abramson, P. i S. Pinkerton (1998) **O užitku: razmišljanja o naravi ljudske spolnosti**. Zagreb: Jesenski i Turk.
2. Blumstein, P. & P. Schwartz (1989) *Intimate Relationships and the Creation of Sexuality*, in B. Risman & Schwartz, P. /eds./ **Gender in Intimate Relationships**. Belmont, CA: Wadsworth Publishing.
3. Buss, D. (1994) **The Evolution of Desire**. New York: Basic Books.
4. DeLamater, J. & J. Shibley Hyde (1998) Essentialism vs. Social Constructionism in the Study of Human Sexuality. **Journal of Sex Research** 35:10-18.
5. D'Emilio, J. & E. Freedman (1997) **Intimate Matters: A History of Sexuality in America**. Chicago: University of Chicago Press.
6. Durham, W. (1991) **Coevolution: Genes, Culture, and Human Diversity**. Stanford: Stanford University Press.
7. Fisher, H. (1992) **Anatomy of Love**. New York: Touchstone Books.
8. Foshee, V. & K. Bauman (1992) Gender Stereotyping and Adolescent Sexual Behavior: A Test of Temporal Order. **Journal of Applied Social Psychology** 22:1561-1579.

³⁹ Primjerice, bilo bi važno ispitati utjecaj braka na dinamiku interiorizacije seksualnih normi.

9. Fracher, J. & M. Kimmel (1992) Hard Issues and Soft Spots: Councelling Men About Sexuality, in M. Kimmel & Messner, M. /eds./ **Men's Lives**. New York: Macmillan.
10. Frey, K. & M. Hojjat (1998) Are Love Styles Related to Sexual Styles? **Journal of Sex Research** 35:265–271.
11. Gane, M. (1993) **Harmless Lovers? Gender, Theory and Personal Relationships**. London: Routledge.
12. Giddens, A. (1992) **The Transformation of Intimacy**. Stanford: Stanford University Press.
13. Gross, A. (1992) The Male Role and Heterosexual Behavior, in M. Kimmel & Messner, M. /eds./ **Men's Lives**. New York: Macmillan.
14. Haavio-Mannila, E., Roos, J. & O. Kontula (1996) Repression, Revolution and Ambivalence: The Sexual Life of Three Generations. **Acta sociologica** 39:409–430.
15. Hacker, S. (1990) The Transition from the Old Norm to the New: Sexual Values for the 1990s. **SIECUS** 18:1–8.
16. Hendrick, C. et al. (1984) Do Men and Women Love Differently? **Journal of Social and Personal Relationships** 1:177–195.
17. Hendrick, S. et al. (1985) Gender Differences in Sexual Attitudes. **Journal of Personality and Social Psychology** 48:1630–1642.
18. Hite, S. (1993) **Women as Revolutionary Agents of Change**. London: Sceptre.
19. Holland, J. et al. (1992) Pleasure, Pressure and Power: Some Contradictions of Gendered Sexuality. **Sociological Review** 40:645–673.
20. Janus, S. & C. Janus (1993) **The Janus Report on Sexual Behavior**. New York: J. Wiley.
21. Johnson, A. et al. (1994) **Sexual Attitudes and Lifestyles**. Oxford: Blackwell.
22. Laumann, E. et al. (1994) **The Social Organization of Sexuality**. Chicago: University of Chicago Press.
23. Lorber, J. & S. Farrell (1991) **The Social Construction of Gender**. Newbury Park, CA: Sage.
24. Potts, A. (1998) The Science/Fiction of Sex: John Gray's Mars and Venus in the Bedroom. **Sexualities** 1:153–173.
25. Richardson, D. (1993) Sexuality and Male Dominance, in D. Richardson & Robinson, V. /eds./ **Thinking Feminist**. New York: Guilford Press.
26. Symons, D. (1979) **The Evolution of Human Sexuality**. Oxford: Oxford University Press.
27. Štulhofer, A. (1994) "Nevidljiva ruka" gena. **Zbornik III. programa Hrvatskog radija** 44:101–103.
28. Štulhofer, A. (1999a) Hypnerotomachia Poliae: Seksualni stilovi urbanih žena u Hrvatskoj. **Revija za sociologiju** 30:1–17.
29. Štulhofer, A. (1999b) Dimenzije spolnosti u Hrvatskoj, u Đ. Milanović /ur./ **Mijene tijela**. Zagreb (u tisku).
30. Tiefer, L. (1992) In Pursuit of the Perfect Penis, in M. Kimmel & Messner, M. /eds./ **Men's Lives**. New York: Macmillan.
31. Traeen, B., Lewin, B. & J. M. Sundet (1992) The Real and the Ideal: Gender Differences in Heterosexual Behavior Among Norwegian Adolescents. **Journal of Community & Applied Social Psychology** 2:227–237.
32. Traeen, B. & I. Lundin Kvaem (1996) Sexual Socialization and Motives for Intercourse Among Norwegian Adolescents. **Archives of Sexual Behavior** 25:289–302.
33. Udry, R. (1988) Biological Predispositions and Social Control in Adolescent Sexual Behavior. **American Sociological Review** 53:709–722.
34. Ussher, J. (1994) Theorizing Female Sexuality: Social Constructionist and Post-structuralist Accounts, in P. Choi & Nicolson, P. /eds./ **Female Sexuality**. New York: Harvester Wheatsheaf.
35. Van den Berghe, P. (1988) The Family and the Biological Base of Human Sociality, in E. Filsinger /ed./ **Biosocial Perspectives on the Family**. Newbury Park, CA: Sage.
36. Vanwesenbeeck, I., Bekker, M. & A. van Lenning (1998) Gender Attitudes, Sexual Meanings, and Interactional Patterns in Heterosexual Encounters Among College Students in the Netherlands. **Journal of Sex Research** 35:317–327.
37. Wilson, E. O. (1978) **On Human Nature**. Cambridge, MA: Harvard University Press.

GENDER, SEXUAL ATTITUDES AND HETEROSEXUAL BEHAVIOR IN MAJOR CROATIAN CITIES

ALEKSANDAR ŠTULHOFER

University of Zagreb

The paper examines the relationship between sexual attitudes (normative influences) and sexual behavior, with particular emphasis on gender and age specific structure of normative influences. The introductory section presents a brief outline of the radically opposed approaches to human sexuality – sociobiological essentialism vs. social constructivism. It is followed by the empirical section in which several hypothesis regarding the structure, strength and dynamics of normative influences on sexual habits are tested using data collected by the Urban Sexual Styles survey. (The research was carried out on over 1000 women and men, aged 18–48, living in the five biggest Croatian cities.) The results only partially confirm the existence of gender specific structure of normative influences – though they clearly show gender differences in the intensity of sexual norms internalization – and point out the non-linear relationship between age and normative influences. The concluding part of the paper offers a short discussion of some theoretical, as well as methodological aspects of future research focusing on the normative context of adult sexuality in Croatia.

Key words: SEXUAL ATTITUDES, SEXUAL BEHAVIOR, INTERNALIZATION OF SEXUAL NORMS, CROATIA